

Диференціальна психологія

Предметом навчальної дисципліни «Диференціальна психологія» є аналіз структури індивідуальності на основі вивчення індивідуальних, типологічних та групових відмінностей між людьми.

Головною метою вивчення курсу є розвиток у студентів професійного мислення та засвоєння основних принципів, механізмів становлення і розвитку людської індивідуальності як цілісного феномену; засвоєння основних положень теорії та практики наукових досліджень структури індивідуальності на основі вивчення індивідуальних, типологічних та групових відмінностей між людьми.

Завдання дисципліни:

1. Засвоїти головні категорії та поняття диференціальної психофізіології та психології.
2. Оволодіти знаннями щодо
 - етапів розвитку диференціальної психології та психофізіології;
 - напрямків диференціально-психологічних досліджень;
 - джерел індивідуальних відмінностей та структури індивідуальності в різних підходах;
 - індивідуальних характеристик;
 - специфіки характеру, здібностей;
 - типологічного підходу до вивчення особистості та характеру (сучасні типології);
 - теорії рис особистості;
 - особливостей статі, віку;
 - специфіки взаємодії психології праці та диференціальної психології;
 - особливостей індивідуального стилю діяльності;
 - стильових особливостей індивідуальності.
3. Засвоїти методи диференціальної психофізіології та психології.
4. Навчитись здійснювати психологічний аналіз поведінки індивіда.

Семінар 1. Вступ до диференціальної психології та психофізіології: предмет, історія, основні напрямки та методи

План

1. Диференціальна психологія як наука. Статус диференціальної психології.
2. Історичні передумови становлення сучасної диференціальної психології.
3. Універсальні дихотомії людинознання: диференціально-психологічний аспект.
4. Основні поняття диференціальної психології. Ієрархічна структура суб'єкта взаємодії із світом: організм, індивід, особистість, індивідуальність.
5. Диференціальна психологія та психодіагностика. Відмінності між L-, Q-, T – даними.

6. Напрямки диференціально-психологічних досліджень. Відмінність між «горизонтальними» та «вертикальними» дослідженнями. Який з підходів (ідеографічний, номотетичний) більш адекватний предмету диференціальної психології?
7. Класифікація методів диференціальної психології.
8. Загальні принципи диференціально-психологічного аналізу.
9. Системний підхід у вивченні індивідуальних особливостей людини.

Завдання для самостійної роботи:

1. Представте схематично місце диференціальної психології серед інших наукових дисциплін.
2. Перерахуйте, що вивчає диференціальна психологія в кожній області свого предмета (індивідуальних, групових та типологічних відмінностей)?
3. Аргументуйте наявність міжпредметного зв'язку між диференціальною психологією та психодіагностикою.
4. Складіть власну класифікацію методів диференціальної психології.
5. Здійсніть співставлення соціогенетичної теорії, теорії двох факторів та теорії диференціації.

Література:

1. **Анастаси А.** Дифференциальная психология / А. Анастаси. – М., 2001. – Глава 1.
 2. Гуревич К.М. Проблемы дифференциальной психологии / К.М. Гуревич. – Москва-Воронеж, 1998. – С. 40-107.
 3. **Дильтей В.** Изучение различий душевной жизни. Индивид / В. Дильтей // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 9-17.
 4. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий / М.С. Егорова. — М.: Планета детей, 1997 / М.С. Егорова. – С. 13-30.
 5. **Леонтьев А.Н.** Индивид и личность / А.Н. Леонтьев // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 156-160.
 6. **Либин А.В.** Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А.В. Либин. – М., 1999. - С. 22, 29-59, 60-80.
 7. Машков В.Н. Основы дифференциальной психологии / В.Н. Машков. – СПб., 1998.
 8. Платонов К.К. Система психологии и теория отражения / К.К. Платонов. – М., 1982.
 9. Робер М.А., Тильман Ф. Психология индивида и группы / М.А. Робер, Ф. Тильман. – М., 1988.
 10. Современная психология / Под ред. В.Н. Дружинина. – М., 2000.
 11. **Штерн В.** Дифференциальная психология и ее методические основы. – М.: Наука, 1998.
- (1. Дифференциальная психология как теоретическая наука.**

- (2. Дифференциальная психология как прикладная наука.**
- (3. О предыстории дифференциальной психологии.**
- (4. Дисциплины дифференциальной психологии.**
- (5. Основные понятия.)**

Семінар 2. Джерела індивідуальних відмінностей.

План

1. Структура індивідуальності людини.
2. Проблема співвідношення соціального та біологічного у диференційній психології.
3. Фактори формування індивідуальності: аналіз біогенетичних, соціогенетичних, двофакторних теорій. Ортогенетична концепція Х. Вернера.
4. Сучасне розуміння спадковості та середовища.
 - ознаки середовища (М. Черноушек)
 - екологічне середовище (У. Бронфенбреннер)
5. Механізми формування та розвитку індивідуальності.

Література:

1. Анастази А. Дифференциальная психология / А. Анастази. – М., 2001.
2. Гуревич К.М. Проблемы дифференциальной психологии / К.М. Гуревич. – Москва-Воронеж, 1998. – С. 40-107.
3. **Леонтьев А.Н.** Биологическое и социальное в психике человека // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 135-150.
4. **Либин А.В.** Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А.В. Либин. – М., 1999. - С. 45-54, с. 239-252.
5. Машков В.Н. Основы дифференциальной психологии / В.Н. Машков. – СПб., 1998.
6. Обухова Л.Ф. Возрастная психология / Л.Ф. Обухова. – М., 1999.
7. **Равич-Щербо И.В.** Исследование природы индивидуальных различий методом близнецов // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 118-134.
8. **Черноушек М.** Психология жизненной среды / М. Черноушек. – М., 1989.

Семінар № 3. Аналіз психічних властивостей особистості через призму диференційної психології

План

1. Місце темпераменту у структурі індивідуальних властивостей людини.
2. Особливості типів ВНД та їх зв'язок з темпераментом.
3. Властивості темпераменту як критерії відмінностей у диференційній психології.
4. Темперамент в контексті психогенетичних та лонгітюдних досліджень.

5. Особливості прояву типів темпераменту у праці та навчанні.
6. Специфіка виховання дітей з різним типом темпераменту.

Завдання для самостійної роботи:

1. Підготувати аналітичну доповідь на тему «Типологічний підхід в психології»
2. Підготуватись до дискусії стосовно питання: «Що характеризують формально-динамічні та структурно-змістовні особливості індивідуальної психіки?»
3. Наведіть літературні та історичні приклади різного темпераменту.
4. Підготувати аналітичну доповідь на тему: «Обмежене значення особливостей конституції для психологічної характеристики людини».
5. Підготувати аналітичну доповідь на тему: «Біологічні основи індивідуально-типологічних відмінностей».

Література:

1. **Бодунов М.В.** Структура формально-динамических особенностей активности личности / М.В. Бодунов // Вопросы психологии. – 1997. - № 5. – С. 129-135.
2. Дифференциальный подход в обучении школьников / Сост. А.И. Фирсов, Н.Д. Сивун. – Хмельницкий, 1990.
3. Клаус Г.Д. Дифференциальная психология обучения / Г.Д. Клаус. – М., 1984.
4. Ковальчук Я.И. Индивидуальный подход в воспитании ребёнка / Я.И. Ковальчук. – М., 1985.
5. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А.В. Либин. – М., 1999. - С. 111-140.
6. **Мерлин В.С.** Отличительные признаки темперамента // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 249-254.
7. **Мид М.** Чамбули: пол и темперамент // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 202-209.
8. **Небылицын В.Д.** Актуальные проблемы дифференциальной психофизиологии // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 231-242.
9. **Небылицын В.Д.** Темперамент // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 243-248.
10. **Павлов И.П.** Общие типы ВНД животных и человека // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 215-217.
11. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии / Я. Стреляу. – М., 1986.

12. Теплов Б.М. Современное состояние вопроса о типах ВНД человека и методика их определения // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 218-224.

13. Теплов Б.М. Типологические свойства нервной системы и их значение для психологии // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 225-231.

Семинар 4: Проблеми вивчення характеру в диференційній психології

План

1. Співвідношення понять: темперамент та характер.
2. Диференційний аналіз структури характеру особистості. Диференційний аналіз класифікації ознак характеру.
3. Типології психопатій та акцентуацій характеру.
 - a. Вчення П.Б. Ганнушкіна про конституційні психопатії. Поняття психопатії та нормального характеру.
 - b. Характеристика 9 груп психопатій.
 - c. Типи акцентуації та особливості сприйняття себе (самооцінки).
 - d. Поняття психопатичного розвитку за А. Лічко.
 - e. Типи неправильного виховання та психопатичний розвиток. Специфіка формування характеру особистості.
 - f. Змішані типи акцентуацій.
 - g. Співставлення типологічних моделей П.Б. Ганнушкіна, А. Лічко та К. Леонгарда: основні відмінності.
4. Специфіка типології Майерс-Бріггс.

Завдання для самостійної роботи:

1. Як пов'язані між собою тип характеру, рівень розвитку особистості та спосіб психологічного захисту?
2. Наведіть приклади літературних та історичних ілюстрацій до типів характеру (за психологічними типологіями характеру).
3. В чому полягає практичне значення враховування акцентуацій характеру у вихованні підлітків?
4. Які основні шляхи розв'язання проблеми характеру в психології?
5. Запропонуйте власну типологію характеру.

Література:

1. **Ананьев Б.Г.** Строение характера // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 294-299.
2. **Бриггс-Майерс И., Мак-Колли М.Х., Хэммер А.Л.** Типология Майерс-Бриггс // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 697-716.

3. **Выготский Л.С.** К вопросу о динамике детского характера // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 179-188.
4. **Ганнушкин П.Б.** Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика. Некоторые общие соображения и данные // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 455-493.
5. **Гиппенрейтер Ю.Б.** Темперамент, характер, личность: проблемы и решения // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 331-354.
6. **Ковалев А.Г., Мясищев В.Н.** Темперамент и характер // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 323-326.
7. **Левитов Н.Д.** Проблема характера в современной психологии // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 327-330.
8. **Леонгард К.** Акцентуированные личности // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 494-556.
9. **Либин А.В.** Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А.В. Либин. – М., 1999. - С. 191-205.
10. **Личко А.Е.** Определение понятий «психопатии» и «акцентуации характера» // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 556-559.
11. **Личко А.Е.** Типы конституциональных психопатий и акцентуации характера в подростковом возрасте // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 559-629.
12. **Теплов Б.М.** Избранные труды: в 2 ч. / Б.М. Теплов. – М., 1986.
13. **Юнг К.Г.** Психологические типы // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 680-696.

Семинар 5: Стиль особистості як аспект дослідження диференційної психології

План

1. Співвідношення понять: темперамент, характер та стиль.
2. Ієрархічна структура стильових характеристик. Єдина концепція стилю людини. Стильова сфера: внутрішній та зовнішній контури.
3. Поняття життєвого стиля в психології. Я-концепція як основа життєвого стиля.
4. Поняття психологічного подолання та його варіації.
5. Специфіка механізмів психологічного захисту особистості.

6. Умови формування індивідуального стилю діяльності.
7. Стиль мови. Стильові особливості свідомості.

Література:

1. Адлер А. Стиль жизни // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 189-195.
2. Адлер А. Ошибочный стиль жизни: история болезни // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 196-201.
3. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М., 1986.
4. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций / А.В. Либин. – М., 1999. - С. 108-112, 431-444.
5. Маркова А.К., Никонова А.Я. Психологические особенности индивидуального стиля деятельности учителя // Вопросы психологии. – 1987. - № 5. – С. 40-50.
6. Мерлин В.С. Индивидуальный стиль деятельности и его системообразующая функция // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 255-264.
7. Мерлин В.С. Индивидуальный стиль общения // Психологический журнал. – Т.3. – 1982. - № 4. – С. 26-36.
8. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности // Психология индивидуальных различий. Тексты // Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 265-268.
9. Справочник практического психолога / И.Г. Малкина-Пых. – М.: Эксмо, 2010. – С. 133-140.
10. Стили человека: психологический анализ / Под. ред. А.В. Либина. – М.: Смысл, 1998. – С. 34-51.

Семінар № 6. Індивідуальні відмінності в когнітивних стилях

План

1. Аналіз критеріїв розведення понять “стилі” та “здібності”.
2. Класифікація когнітивних стилей в залежності від міри їх зв'язку із здібностями.
3. Стилi кодування інформації.
4. Стилi постановки та рішення проблем.
5. Стилi пізнавального відношення до світу.
6. Когнітивний стиль як квадриполярний вимір.
7. Емпіричне дослідження феномену “розщеплення” полюсів когнітивного стилю.
8. Біологічні та соціальні детермінанти когнітивних стилей.
9. Когнітивні стилі та властивості особистості.
10. Пізнавальні стилі в учбовій діяльності.

Література:

1. Берулава Г. А. Стиль индивидуальности: Теория и практика / Г.А. Берулава. - М.: Педагогическое общество России, 2001.
2. Вяткин Б. А. Стиль активности как фактор развития интегральной индивидуальности // Интегральное исследование индивидуальности: Стиль деятельности и общения / Под ред. Б. А. Вяткина. — Пермь: Изд-во ПГУ, 1992. — С. 36-55.
3. Егорова М. С, Зырянова Н. М. Влияние генотипа на соотношение показателей интеллекта и когнитивного стиля // Генетика, 1997. — С. 110-115.
4. Клаус Г. Введение в дифференциальную психологию учения / Г. Клаус. - М., 1987.
5. Корнилова Т.В., Парамей Г.В. Подходы к изучению когнитивных стилей: двадцать лет спустя // <http://www.voppsy.ru/issues/1989/896/896140.htm>.
6. Стиль человека: психологический анализ / Под ред. А. В. Либина. — М: Смысл, 1998.
7. Тихомирова И. В. Стилиевые и продуктивные характеристики способностей: типологический подход // Вопросы психологии, 1988. - № 3. — С. 106-115.
8. Тихомирова И. В. Способности и когнитивный стиль // Способности и склонности / Под ред. Э. А. Голубевой. - М.: Педагогика, 1989. - С. 84-102.
9. Холодная М. А. Когнитивные стили. О природе индивидуального ума. 2-е изд. / М.А. Холодная — СПб.: Питер, 2004. — 384 с.
10. Холодная М. А. Когнитивные стили и интеллектуальные способности // Психологический журнал, 1992. - Т. 13. № 3. - С. 84-93.
11. Холодная М. А. Психологический статус когнитивных стилей: предпочтения или «другие» способности? // Психологический журнал, 1996. — Т. 17. №1.-С . 61-69.
12. Холодная М. А. Когнитивный стиль как квадриполярное измерение // Психологический журнал, 2000. - Т. 21. № 4. - С. 46-56.

Семинар № 7. Психологія здібностей. Креативність в структурі індивідуальності.

План:

1. Проблема співвідношення понять "здібності", "здатки", "креативність".
2. Аналіз концепцій креативності.
 - концепція креативності Дж. Гілфорда та Е.П. Торренса
 - концепція М. Воллаха та Н. Когана
 - концепція С. Медника
 - "теорія інвестування" Р. Стернберга
 - концепція В.М. Дружиніна та Н.В. Хазратової
3. Проблема зв'язку загального інтелекту та креативності
4. Психогенетика креативності.
5. Формування креативності
6. Поняття обдарованості та геніальності. Теорії геніальності

Література:

1. Акимова М.К. Динамические характеристики нервной системы и проблема природных задатков способностей // Вопросы психологии. – 1980. - № 3. – С. 101-108.
2. Акимова М.К. Интеллектуальные тесты // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 112-117.
3. Анастаси А. Дифференциальная психология. – М.: Апрель-Пресс, 2001.
4. Голубева Э.А. Способности и индивидуальность. – М., 1994.
5. Дружинин В.Н. Психологическая диагностика способностей: теоретические основы. – Саратов, 1990.
6. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. – М., 1997.
7. Крайг Г. Психология развития. – СПб., 2000.
8. Левонтин Р. Умственные способности // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 80-96.
9. Лейтес Н.С. Об умственной одаренности. – М., 1960.
10. Лейтес Н.С. Одаренные дети // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 105-111.
11. Леонтьев А.Н. О формировании способностей // Вопросы психологии. – 1960. - № 1.
12. Ломброзо Ч. Гениальность и умопомешательство. – М., 1995.
13. Машков В.Н. Основы дифференциальной психологии. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1998.
14. Равич-Щербо И.В., Марютина Т.М., Григоренко Е.Л. Психогенетика. – М.: Аспект Пресс, 1999.
15. Роль среды и наследственности в формировании индивидуальности человека / Под ред. И.В. Равич-Щербо. – М.: Педагогика, 1988.
16. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 47-54.
17. Рубинштейн С.Л. Способности // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 31-46.
18. Русалов В.М., Дудин С.М. Темперамент и интеллект: общие и специальные факторы развития // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. - № 5.
19. Современная психология / Под ред. В.Н. Дружинина. – М.: Инфра+, 2000.
20. Способности и склонности: комплексные исследования / Под ред. Э.А. Голубевой. – М., 1989.

21. Теплов Б.М. Способности и одаренность // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 55-63.
22. Шадриков В.Д. Психология способностей // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 64-79.
23. Юнг К.Г. Феномен одаренности // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 97-104.

Семінари № 8-9. Психологія статі. Вплив віку на вираження психічної своєрідності людей.

1. Стаття в структурі індивідуальності.
2. Біологічна та психологічна стаття.
3. Теорії розвитку гендерної ідентичності.
4. Теорії, що пояснюють відмінності в психіці чоловіків та жінок.
5. Стаття та темперамент: проблеми та результати досліджень.
6. Соціальні стереотипи: справжні чоловіки та жінки.
7. Поняття статевого диморфізму, дипсихізму, дихрономорфізму.
8. Етологія статі.
9. Психічні відмінності, пов'язані із статевою (гендерною) приналежністю.
10. Категорія віку. Методи вивчення вікових відмінностей.
11. Характер впливу вікових особливостей на індивідуальні прояви людини.

Завдання для самостійної роботи

1. «Завдяки яких програм поведінки психофізіологія статі визначає динаміку та зміст життєдіяльності людини?»
2. «Як етологія статі може бути використана для побудови та руйнування психологічних бар'єрів між статями?»
3. «В чому полягають основні тенденції порушення фізичного та психічного здоров'я у чоловічій та жіночій добірках досліджуваних?»
4. «Підберіть ілюстрації з області літератури та мистецтва до виділених С. Бем типів психологічної статі»

Проблемні теми для обговорення

1. «Які психологічні відмінності між чоловіками та жінками достовірно підтверджені в області інтелектуальних здібностей, темперамента, рис особистості?»
2. «Стереотипи та забобони, що стосуються статевої поведінки в різних культурах»

Література:

1. Адлер А. Наука жить. – Киев, 1997.
2. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб., 2001.
3. Анастаси А. Дифференциальная психология. – М., 2001.

4. Анцыферова Л.И. Новые стадии поздней жизни: время теплой осени или суровой зимы? // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. - № 3.
5. Геодакян В.А. Теория дифференциации полов в проблемах человека // Человек в системе наук. – М., 1989.
6. Годфруа Ж. Что такое психология. – М., 1992.
7. Дольник В.Р. Жизнь – разгадка пола или пол – разгадка жизни? // Химия и жизнь. – 1995. - № 9-12.
8. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – СПб., 2002.
9. Кон И.С. Психология половых различий // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 210-214.
10. Крайг Г. Психология развития. – СПб., 2000.
11. Машков В.Н. Основы дифференциальной психологии. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1998.
12. Мид М. Чамбули: пол и темперамент // // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 202-209.
13. Практикум по гендерной психологии / Под ред. Клециной Е.И. – М., 2003.
14. Русалов В.М. Пол и темперамент // Психологический журнал. – Т.14. – 1993. - № 6.
15. Фуко М. Забота о себе. История сексуальности. – Киев, 1998.
16. Хорни К. Женская психология. – СПб., 1993.
17. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М., 1996.
18. Эстес К.П. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. – М., 2001.
19. Юнг К.Г. Психология бессознательного. – М., 1994.

Семинар № 10. Групповий статус суб'єкта. Групові відмінності за етнокультурним фактором

1. Групповий статус суб'єкта. Компоненти групового статусу.
2. Соціокультурна координата індивідуальності.
3. Основні поняття: раса, етнос, культура.
4. Етнокультурні відмінності у сприйманні та інтелекті.
5. Ментальність як інтегральна етнопсихологічна ознака.
6. Етнокультурні відмінності в спілкуванні.
7. Розуміння норми та патології в етнокультурному контексті.
8. Теорії, що пояснюють відмінності в характері та ментальності етносу.
9. Крос-культурні дослідження фізичного розвитку, психічних процесів та особистості.
10. Виховання в контексті культури.

Завдання для самостійної роботи

1. «Які фактори вплинули на формування особливостей російської та української ментальностей?»
2. «Як географічна дислокація певної етнокультурної групи пов'язана з особливостями комунікативної поведінки її представників?»

Проблемні теми для обговорення

1. «Культурні відмінності в обговоренні наукових проблем»
2. «Культурні відмінності стосовно відношення до роботи»
3. «Культурні відмінності в суб'єктивно-моральному розумінні лжи»

Рекомендована література:

1. Анастаси А. Дифференциальная психология. – М.: Апрель-Пресс, 2001.
2. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. – М., Воронеж, 1996.
3. Волков П. Разнообразие человеческих миров. – М., 2000.
4. Вундт В. Психология народов и масс. – М., 1913.
5. Годфруа Ж. Что такое психология. – М., 1992.
6. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. – М.: Планета детей, 1997.
7. Знаков В.В. Почему лгут американцы и русские: размышления российского психолога над книгой Пола Экмана // Вопросы психологии. – 1995. – № 2.
8. Знаков В.В. Правда и ложь в сознании русского народа и современной психологии понимания. – М., 1993.
9. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. – СПб: Питер, 2001.
10. Коул М., Скрибнер С. Культура и мышление. – М., 1977.
11. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. – М.: Смысл, 1999.
12. Машков В.Н. Основы дифференциальной психологии. – СПб.: Изд-во С.-Петербургского ун-та, 1998.
13. Николаева О.П. Исследование этнопсихологических различий морально-правовых суждений // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. - № 4.
14. Ольшанский Д.В. Психология масс. – СПб., 2001.
15. Робер М.А., Тильман Ф. Психология индивида и группы. – М., 1988.
16. Современная психология / Под ред. В.Н. Дружинина. – М.: Инфра+, 2000.
17. Роль среды и наследственности в формировании индивидуальности человека / Под ред. И.В. Равич-Щербо. – М.: Педагогика, 1988.
18. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М., 1999.
19. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы. – М.: Наука, 1998.

Перелік запитань до іспиту

1. Диференціальна психологія як розділ психологічної науки. Зв'язки диференціальної психології із загальною, віковою, педагогічною та соціальною психологією, психологією праці, мистецтва та спорту.
2. Диференціальна психофізіологія: предмет, метод і завдання.
3. Історичні передумови виникнення диференціальної психології. Етапи розвитку диференціальної психології.
4. Основні погляди вчених на об'єкт та предмет диференціальної психології.
5. Задачі диференціальної психології як теоретичної та прикладної науки.
6. Індивідуальні, типологічні, групові відмінності.
7. Природа та ступінь відмінностей. Фактори, що визначають прояви індивідуальних відмінностей.
8. Взаємодія середовища та спадковості.
9. Напрями диференціально-психологічних досліджень. Методи диференціальної психології.
10. Структурно-функціональна модель індивідуальності людини. Механізми формування та розвитку індивідуальності.
11. Аналіз теорій структури індивідуальності.
12. Конституційний (тілесний) фактор індивідуальності.
13. Асиметрія півкуль та її прояви. Теорії походження асиметрії.
14. Формування асиметрії в онтогенезі. Нейрофізіологічні гіпотези.
15. Темперамент як властивість індивідуальності. Гуморальні та конституційні теорії.
16. Психологічні теорії темпераменту, їх характеристика.
17. Загальні типи вищої нервової діяльності тварин та людини, їх характеристика.
18. Типологічні властивості нервової системи та їх значення для психології.
19. Специфіка методик визначення типів вищої нервової діяльності людини.
20. Актуальні проблеми диференціальної психофізіології.
21. Місце характеру в структурі індивідуальності. Співвідношення характеру та темпераменту.
22. Структура характеру.
23. Поняття акцентуації характеру, їх розвиток. Методи діагностики акцентуацій.
24. Класифікація як науковий метод. Поняття типу в психології.
25. Типології характеру. Сучасні типології характеру.
26. Психологія характеру в працях А.Ф. Лазурського. Поняття екзо- та ендопсихіки.
27. Специфіка формування характеру.
28. Рис як психологічна категорія. Способи виділення рис.
29. Теорії рис. Оцінка прогностичної сили рис.
30. Проблема здібностей та питання психологічної теорії. Структура здібностей.

31. Види здібностей, їх характеристика.
32. Дослідження інтелектуальних здібностей. Факторні теорії інтелекту.
33. Теорії множинності інтелекту.
34. Джерела варіативності інтелекту. Стійкість інтелектуальних вимірювань.
35. Проблема співвідношення понять "здібності", "задатки", "креативність".
36. Аналіз концепцій креативності.
37. Проблема зв'язку загального інтелекту та креативності.
38. Психогенетика креативності.
39. Формування креативності.
40. Феномени обдарованості та геніальності. Теорії геніальності.
41. Передумови геніальності.
42. Визначення стиля людини як інтегральної формально-динамічної характеристики. Історія вивчення стиля. Сфера застосування категорії «стиль».
43. Простір стильових проявів: перцепція, когніція, особистість. Структура стильової сфери індивідуальності.
44. Інтерпретація стильових параметрів.
45. Індивідуальний стиль діяльності. Компоненти індивідуального стиля діяльності.
46. Індивідуальні стилі реагування. Типологія стилів реагування на складні ситуації: теорія та дослідження.
47. Класифікація когнітивних стилей в залежності від міри їх зв'язку із здібностями.
48. Когнітивний стиль як квадриполярний вимір.
49. Когнітивні стилі та властивості особистості.
50. Аналіз структурно-функціональної моделі поведінки людини в складних ситуаціях.
51. Стаття в структурі індивідуальності. Біологічна та психологічна стаття. Теорії розвитку гендерної ідентичності.
52. Теорії, що пояснюють відмінності в психіці чоловіків та жінок. Поняття статевого диморфізму, дипсихізму, дихрономорфізму. Етологія статі.
53. Стаття та темперамент: проблеми та результати досліджень.
54. Психічні відмінності, пов'язані із статевою (гендерною) приналежністю.
55. Категорія віку. Методи вивчення вікових відмінностей.
56. Характер впливу вікових особливостей на індивідуальні прояви людини.
57. Груповий статус суб'єкта. Компоненти групового статусу. Соціокультурна координата індивідуальності. Основні поняття: раса, етнос, культура.
58. Етнокультурні відмінності у сприйманні та інтелекті. Ментальність як інтегральна етнопсихологічна ознака.

59. Вплив культурного контексту на формування людських відмінностей. Теорії, що пояснюють відмінності в характері та ментальності етносу.
60. Розуміння норми та патології в етнокультурному контексті.
61. Крос-культурні дослідження фізичного розвитку, психічних процесів та особистості.

СПИСОК РЕКОМЕНДОВАНОЇ ЛІТЕРАТУРИ

а) основна:

1. Анастази А. Дифференциальная психология. – М., 2001.
2. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. – М., 1997.
3. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология. – СПб., 2001.
4. Либин А.В. Дифференциальная психология: на пересечении европейских, российских и американских традиций. – М., 1999.
5. Машков В.Н. Основы дифференциальной психологии. – СПб., 1998.
6. Мерлин В.С. Очерк интегрального исследования индивидуальности. – М., 1968.
7. Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008.
8. Штерн В. Дифференциальная психология и ее методические основы. – М., 1998.

б) додаткова:

9. Абульханова-Славская К.А. Стратегия жизни. – М., 1991.
10. Адлер А. Наука жить. – Киев, 1997.
11. Адлер А. Ошибочный стиль жизни: история болезни // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С.196-201.
12. Адлер А. Стиль жизни // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 189-195.
13. Азаров В.Н. Стиль действия: импульсивность-управляемость // Вопросы психологии. – 1982. - № 3.
14. Акимова М.К. Динамические характеристики нервной системы и проблема природных задатков способностей // Вопросы психологии. – 1980. - № 3. – С. 101-108.
15. Акимова М.К. Интеллектуальные тесты // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 112-117.
16. Аминов Н.А. Когнитивные стили и их психофизиологическая обусловленность // Экспериментальные исследования по проблемам общей и социальной психологии и дифференциальной психофизиологии. – М., 1979.

17. Ананьев Б.Г. Структура характера // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 294-299.
18. Ананьев Б.Г. Человек как предмет познания. – СПб., 2001.
19. Анцыферова Л.И. Новые стадии поздней жизни: время теплой осени или суровой зимы? // Психологический журнал. – 1994. – Т. 15. - № 3.
20. Анцыферова Л.И. Сознание и действия личности в трудных жизненных ситуациях // Психологический журнал. – 1996. – Т. 12. - № 1.
21. Асмолов А.Г. Культурно-историческая психология и конструирование миров. – М., Воронеж, 1996.
22. Асмолов А.Г. Личность как предмет психологического исследования. – М., 1984.
23. Белоус В.В. Обусловленность психологического симптомокомплекса типом нервной системы // Вопросы психологии. – 1968. - № 6.
24. Бернс Р. Развитие Я-концепции и воспитание. – М., 1986.
25. Бриггс-Майерс И, Мак-Колли М.Х., Хэммер А.Л. Типология МАЙЕРС-БРИГГС // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 697-716.
26. Бурменская Г.В. Типологический анализ онтогенеза индивидуальных различий // Вопросы психологии. - № 2. – 2002. – С. 5-14.
27. Волков П. Разнообразие человеческих миров. – М., 2000.
28. Вундт В. Психология народов и масс. – М., 1913.
29. Выготский Л.С. К вопросу о динамике детского характера // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 179-188.
30. Ганнушкин П.Б. Клиника психопатий: их статика, динамика, систематика. Некоторые общие соображения и данные // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 455-493.
31. Геодакян В.А. Теория дифференциации полов в проблемах человека // Человек в системе наук. – М., 1989.
32. Гиппенрейтер Ю.Б. Темперамент, характер, личность: проблемы и решения // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 331-352.
33. Годфруа Ж. Что такое психология. – М., 1992.
34. Голубева Э.А. Способности и индивидуальность. – М., 1994.
35. Грановская Р.М. Элементы практической психологии. – Л., 1988.
36. Дольник В.Р. Жизнь – разгадка пола или пол – разгадка жизни? // Химия и жизнь. – 1995. - № 9-12.
37. Дорфман Л.Я. Индивидуальный эмоциональный стиль // Вопросы психологии. – 1989. - № 5. – С. 88-95.
38. Дорфман Л.Я. Стили активности – методологические и теоретические предпосылки интегрального подхода // Стили человека: психологический анализ / Под ред. А.В. Либина. – М., 1998.

39. Дружинин В.Н. Психологическая диагностика способностей: теоретические основы. – Саратов, 1990.
40. Егорова М.С. Психология индивидуальных различий. – М., 1997.
41. Знаков В.В. Почему лгут американцы и русские: размышления российского психолога над книгой Пола Экмана // Вопросы психологии. – 1995. – № 2.
42. Знаков В.В. Правда и ложь в сознании русского народа и современной психологии понимания. – М., 1993.
43. Ильин Е.П. Дифференциальная психофизиология мужчины и женщины. – СПб., 2002.
44. Ильин Е.П. Стиль деятельности: новые подходы и аспекты // Вопросы психологии. – 1988. - № 6. – С. 85-93.
45. Интегральное исследование индивидуальности: стиль деятельности и общения / Под ред. Б.А. Вяткина. – Пермь, 1992.
46. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 265-267.
47. Климов Е.А. Индивидуальный стиль деятельности в зависимости от типологических свойств нервной системы. – Казань, 1969.
48. Ковалев А.Г., Мясищев В.Н. Темперамент и характер // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 323-326.
49. Колга В. Когнитивные стили. – Таллинн, 1986.
50. Кон И.С. Психология половых различий // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 210-214.
51. Коул М., Скрибнер С. Культура и мышление. – М., 1977.
52. Кочубей Б.И. Исследования по психогенетике человека // Вопросы психологии. – 1982. - № 1. – С. 134-140.
53. Крайг Г. Психология развития. – СПб., 2000.
54. Кречмер Э. Строение тела и характер. – М., 1995.
55. Лазурский А.Ф. Классификация личностей // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 629-644.
56. Лазурский А.Ф. Очерк науки о характерах // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 268-285.
57. Левитов Н.Д. Проблема характера в современной психологии // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 327-330.
58. Левонтин Р. Умственные способности // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 80-96.
59. Лейтес Н.С. Об умственной одаренности. – М., 1960.

60. Лейтес Н.С. Одаренные дети // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 105-111.
61. Леонгард К. Акцентуированные личности. – Ростов / н / Д., 2000.
62. Леонтьев А.Н. О формировании способностей // Вопросы психологии. – 1960. - № 1.
63. Литвак А.Е. Левый мозг, правый мозг. – М., 1996.
64. Личко А.Е. Определение понятий “психопатии” и “акцентуации характера” // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 556-558.
65. Личко А.Е. Типы акцентуаций характера и психопатий у подростков. – М., 1999.
66. Личко А.Е. Типы конституциональных психопатий и акцентуации характера в подростковом возрасте // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 559-628.
67. Ломброзо Ч. Гениальность и умопомешательство. – М., 1995.
68. Мерлин В.С. Индивидуальный стиль деятельности и его системообразующая функция // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 255-264.
69. Мерлин В.С. Очерк теории темперамента. – Пермь, 1973.
70. Мешкова Т.А. Онтогенез функциональной асимметрии мозга человека // Вопросы психологии. – 1982. - № 4. – С. 144-151.
71. Мид М. Чамбули: пол и темперамент // // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 202-209.
72. Моросанова В.И. Индивидуальный стиль саморегуляции в произвольной активности человека // Психологический журнал. – 1995. - № 4. – С. 26-36.
73. Небылицын В.Д. Основные свойства нервной системы. – М., 1991.
74. Николаева О.П. Исследование этнопсихологических различий морально-правовых суждений // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. - № 4.
75. Никольская И.М., Грановская Р.М. Психологическая защита у детей. – СПб., 2001.
76. Ольшанский Д.В. Психология масс. – СПб., 2001.
77. Павлов И.П. Лекции о работе больших полушарий головного мозга. – М., 1952.
78. Платонов К.К. Система психологии и теория отражения. – М., 1982.
79. Практикум по гендерной психологии / Под ред. Клециной Е.И. – М., 2003.
80. Равич-Щербо И.В., Марютина Т.М., Григоренко Е.Л. Психогенетика. – М., 1999.
81. Робер М.А., Тильман Ф. Психология индивида и группы. – М., 1988.
82. Роль среды и наследственности в формировании индивидуальности человека / Под ред. И.В. Равич-Щербо. – М., 1988.

83. Рубинштейн С.Л. Проблема способностей и вопросы психологической теории // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 47-54.
84. Рубинштейн С.Л. Способности // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 31-46.
85. Рубинштейн С.Л. Темперамент и характер // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 300-322.
86. Русалов В.М., Дудин С.М. Темперамент и интеллект: общие и специальные факторы развития // Психологический журнал. – 1995. – Т. 16. - № 5.
87. Русалов В.М. Пол и темперамент // Психологический журнал. – Т. 14. – 1993. - № 6.
88. Русалов В.М. Теоретические проблемы построения специальной теории индивидуальности человека // Психологический журнал. - 1986. – Т. 7. — № 4.
89. Самосознание и защитные механизмы личности. Хрестоматия. – Самара, 2000.
90. Современная психология / Под ред. В.Н. Дружинина. – М., 2000.
91. Способности и склонности: комплексные исследования / Под ред. Э.А. Голубевой. – М., 1989.
92. Стефаненко Т.Г. Этнопсихология. – М., 1999.
93. Стиль человека: психологический анализ / Под ред. А.В. Либина. – М., 1998.
94. Стреляу Я. Роль темперамента в психическом развитии. – М., 1986.
95. Теплов Б.М. Способности и одаренность // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 55-63.
96. Толочек В.А. Стили деятельности: Модель стилей с изменчивыми условиями деятельности. – М., 1992.
97. Толочек В.А. Стили профессиональной деятельности. – М., 2000.
98. Феофраст Характеры // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 355-370.
99. Фрейд З. Психоанализ и учение о характерах // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 435-454.
100. Фромм Э. Характер // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 645-679.
101. Фуко М. Забота о себе. История сексуальности. – Киев, 1998.
102. Холодная М.А. Когнитивные стили как проявление своеобразия индивидуального интеллекта. – Киев, 1990.
103. Холодная М.А. Когнитивные стили: о природе индивидуального ума. – СПб., 2004.
104. Хорни К. Женская психология. – СПб., 1993.
105. Хьелл Л., Зиглер Д. Теории личности. – СПб., 2001.

106. Цуканов Б.И. Фактор времени и природа темперамента // Вопросы психологии. – 1988. № 4.
107. Шадриков В.Д. Психология способностей // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 64-79.
108. Эриксон Э. Идентичность: юность и кризис. – М., 1996.
109. Эстес К.П. Бегущая с волками. Женский архетип в мифах и сказаниях. – М., 2001.
110. Юнг К.Г. Психология бессознательного. – М., 1994.
111. Юнг К.Г. Феномен одаренности // Психология индивидуальных различий. Тексты / Под ред. Ю.Б. Гиппенрейтер, В.Я. Романова. – М., 2008. – С. 97-104.

=====